

Проф. Др. Олександр Колесса

РУКОПИСНІ
І ПАЛЕОТИПНІ КНИГИ
ПІВДЕННОГО ПІДКАРПАТТЯ

Відбитка з книги:

Protokol mezinárodního sjezdu knihovníků

v Praze 1926

В ПРАЗІ 1927.
ДЕРЖАВНА ДРУКАРНЯ У ПРАЗІ

Проф. Др. Олександер Колесса

РУКОПИСНІ І ПАЛЕОТИПНІ КНИГИ ПІВДЕННОГО ПІДКАРПАТТЯ

Відбитка з книги:

Protokol mezinárodního sjezdu knihovníků

v Praze 1926

В ПРАЗІ 1927.
ДЕРЖАВНА ДРУКАРНЯ У ПРАЗІ

РУКОПИСНІ Й ПАЛЕОТИПНІ КНИГИ ПІВДЕННОГО ПІДКАРПАТТЯ.

Південне Підкарпаття, що входить тепер у склад Чехо-словачької Республіки, його культура, мова, література, мистецтво, се вдячна країна наукових розслідів. На багатьох полях се майже *terra intacta*.

Географічне положення зробило сю країну помостом поміж культурами європейського Сходу і Заходу.

Ся галузя українського народу, відірвана від матірного пня, від звязку з українською державою вже від найдавнійших часів, відділена від неї географічно могутною бар'єрою Карпат, удержанала мимо твердого мадярського гнету свій словянський характер, свої етнічні і язикові окремішності і завдяки недоступності гірського терену зберегла богато культурних пережитків і чимало старинних формаций з історичного розвою його мови.

Замітна сіть закарпатських говрів вказує на етнічну сумішку племен західних і північних як Хорвати і Дуліби із південно-східними Уличами і Тиверцями і через те виступають тут на старинному підкладі північно-українського діялекту і його другої формaciї розвою вже новіші південно-українські наслоєння. Історія кольонізації Підкарпаття дає нам деякі причинки до зrozуміння діялектичного характеру тої країни.

Підкарпаття має особливо оригінальний характер під взглядом якості і скількості архівно-бібліотечного матеріалу, рукописних і палеотипних книг, іх походження та квантітативного відношення між книгами рукописними а друкованими.

Річ ясна, що я не можу тут ставити собі за задачу перечислення та обговорення цілого рукописного та палеотипного засобу книг Підкарпаття. Я хотів би тут зхарактеризувати, головно на основі моїх безпосередніх праць і дослідів у бібліотеках і архівах Підкарпаття, найважніші на сьому полі прояви, -- поставити їх у звязь із культурними впливами й течіями у поодиноких частинах Підкарпаття і в його поодиноких фазах історичного розвою та подати деякі практичні дезідерати для організації бібліотечно-архівної справи тої замітної граничної частини словянських земель.

Географічне сусідство із Моравією та Панонією, тереном діяльності словянських апостолів, — зробило сю країну здавна доступною для безпосередніх Кирило-Методіївських впливів, які йшли долиною Вагу до країни давних літописних Хорватів і звідси дальше на Схід.

Діялектичну закраску деяких найдавнійших церковно-словянських памятників старо-болгарського походження, писаних так Кирильськими як глаголітичними буквами можна собі пояснити лише тим способом, що вони були переписані в західній частині української етнічної території Підкарпаття.

Тут належуть такі памятники, що походять найпізнійше із XI. в., як кирилівські пергамінові рукописі: „Савиної книги“ та „Кодексу Супрасльського“.

На сю пограничну словацько-українську територію вказують і деякі граматичні прояви глаголітичних „Київських листків“.

Ще виразнійше виступають на старинному церковно-словянському підкладі деякі діялектольгічні прикмети старо-українські поруч чехо-словацьких і незнаних польських у пергаміновій кирилівській рукописі з XI. в. в словах Григорія Богослова. Ся знаменита рукопись могла бути написана лише в країні, де гранічать із собою і перехрещуються етнічні території словацька, українська і польська; такою країною могла бути лише західна частина українського південного Підкарпаття. До сеї території треба віднести також кирилівську частина Реймського Євангелія з XI.—XII. стол.

В глаголічній частині цього Євангелія з кінця XIV. в. бачимо під роком 1395 приписку, в якій сказано, що давнійшу кирилівську частина цього Євангелія „послъ русьского закона псаль е сти Прокопъ свою рукою а то писмо русьско даль нѣбоштикъ Карель Чтверти“.

Дальше належуть до сеї території евангельські бесіди Григорія Великого з XII. в. а також „Молитва на диявола“ з XIII. в., в яких і в змісті і в мові проявляються західні впливи.

Не бачимо тих прояв у дрібних віднайдених мною дрібних пергамінових фрагментах Мукачівських з XII.—XIII. в. та Імстичівських з XIV. в.

Вони вказують уже на звязь із Галичиною через Перемиську єпіскопію та галицьку митрополію, або на Київ.

Зовсім виразні київські культурні вlivи особливо київської церковної традиції, бачимо в Ужгородській пергаміновій рукописі монастирського „Полуставу“ з часів Федора Коріятовича з кінця

XIV. ст. Ся рукопись була переписана з Київського первозвору мабуть у Мараморощині в Грушівському монастирі, як се показано в моїй студії про сей памятник. (О. Колесса Ужгородський „Полуставъ“ Ювілейний Збірник Наукового Т-ва ім. Шевченка у Львові, 1925 р. стор. 1—59.)

З церковних книг XV., XVI., та XVII. ст. згадаємо деякі важніші рукописі як: „Празничну Мінею“ з XV.—XVI. в. в рукописі Ужгородської духовної семінарії.

Тріодь Кобилецької Поляни в Марамороші з року 1561 (Стрипський: Записки Наукового Товариства імені Шевченка т. 104 за рік 1911).

Мукачівські Мінєї з XVI. до XVII. в.

Рукописну Тріодь з року 1530 в бібліотеці Ужгородської учительської семінарії.

Південно-східні молдавсько-волоські впливи проявляються в українських рукописях Підкарпаття вже з самого початку XV. в.

Безпосереднє сусідство, політичні зносини особливож церковна звязь східного Підкарпаття з Молдавією і Семигородом спричинює появу так званої молдавсько-волоської версії середньо-болгарської редакції в рукописях насамперед східної часті а опісля і цілого етнічно-українського Підкарпаття.

Сю графічну версію середньо-болгарської редакції бачимо насамперед у віднайденій проф. Петровим Мараморошській донаційній грамоті з р. 1404, що відноситься до Грушівського монастиря.

Найвизначнішим памятником згаданої редакції з незначною українською діялектологічною закраскою треба для XV. в. вважати незвичайно замітну під зглядом ґрафіки й мистецького викінчення Псалтиру, що зберігається в Мукачівському монастирі.

До тої категорії рукописів треба зачислити вивіноване препарними кольорованими заставками й іншими орнаментами Барсанивське Євангеліє з XV. або XVI. ст., що зберігається в єпископській бібліотеці в Ужгороді.

Пізнійше бачимо сю ґрафічну редакцію в кількох важких молдавсько-волоських палеотипних книгах а відтак у цілому ряді рукописних книг навіть у таких, що писані вже майже чистою місцевою народньою мовою.

Однак більшість рукописних памятників Підкарпаття XVI., XVII. та XVIII. в. є писана старо-українською правописею, яку бачимо почали вже в найдавніших безусових підкарпатських рукописях

від XI.—XIV. в. і пізніших памятниках так галицьких та во-линських як і київських і інших придніпрянських.

Рукописні скарби Підкарпаття зберігаються тепер почасти поза його межами: в бібліотеках і архівах Петрограду („Тринайцять слів Григорія Богослова“), Львова, Пешту, Марія Повчі, Турчанського св. Мартина а по часті і в приватних руках.

Але величезні засоби рукописних книг переховалися до наших часів у головних культурних осередках Підкарпаття, а передусім у монастирях у Мукачеві, Березні Імстичеві, Боронявлі альше в найбогатійші з усіх, в єпископській бібліотеці в Ужгороді, в бібліотеці Ужгородської духовної семінарії та в бібліотеці „Просвіти“ в церковних та парохіальних бібліотеках, у поодиноких осіб, священників, учителів і селян.

Велику частину сих рукописних і палеотипних памятників мав я нагоду прослідити на місці, в часі моїх кількоразових подорожей по сій країні.

Між тими рукописями мають велику перевагу книги змісту церковного й релігійного. Але тим далеко ще не вичерпується обсяг культурних інтересів, читачів Підкарпаття.

Як у інших частинах української землі, так само й тут причинилися до сильного припливу живої народної мови, до письменських памятників з одного боку близькість тодішніх грамотіїв, священників, церковного причету, учителів, до простого народу а з другого боку вплив реформації.

Під тими впливами появляються передусім Учительні Євангелії.

До найдавніших і наважніших належать: Скотарське Євангеліє з р. 1588 і віднайдене мною Березненське Євангеліє з другої половини XVI. в.

З памятників XVII. в. перше місце займає Учительне Євангеліє Даниловське, написане в Мараморошині. Згадаю даліше Учительне Євангеліє Тодора Дулишковича з р. 1673 (В. Охримович — Записки Н. Т. Ш. 1897, т. XIX, Місцелянеа — стор. 4—7.). Учительне Євангеліє Няговське з Мараморошини із визначними слідами впливу реформації (пор. студію проф. А. Петрова: Отзвукъ реформації въ русскомъ Закарпатії XVI. в. Няговскія поученія на Євангеліє. Прага 1923). Учительне Євангеліє Ів. Капишовського XVII. в. (Й. Вашіца; Ф. Тіхи). Євангеліє Ладомирівське (І. Панькевич) і інші.

Для таких самих цілій як Учительне Євангеліє а іменно проповідничих, гомілєтичних, служили й Збірники як н. пр. Збірник

попа Стефана Теслевцьового із XVII. в. (порів. І. Франко: „Карпато-руське письменство“, стор. 44—55) або Ужгородський Збірник, віднайдений мною в Ужгородській духовній семінарії.

Такі Учительні Євангелії та Збірники показують обізнання іх авторів із гомілетичною літературою західної Європи та з такими Збірниками, ях „Speculum Exemplorum Magnum“ або „Gesta Romanorum“ — а з другого боку з Учительними Євангеліями та іншими церковними і моралізаторськими книгами, також і друкованими книгами Галичини, Волині та Придніпрянської України. Вони містять у собі неоцінену скарбницю матеріялів до історії апокрифічної літератури, що плила до нас із джерел південно слов'янських особливо болгарських, візантійських та орієнタルних.

Тут належуть і такі твори, як збірник заговорів з р. 1707 (порівн. Петров, Живая старина — 1891 IV.) або „Богословіє“ Митра Попа з р. 1778.

Боротьба православної церкви з протестантизмом з одного боку а з римським католицизмом з другого, проявилася і в підкарпатських рукописних памятниках.

Виразні сліди протестантизму бачимо, як було сказано, в Нягівськім Учительнім Євангелію.

Полемічні твори знані під іменем Михайла Оросвегувського „Tractatus contra latinos et graeco-catholicos“ (1642—1681), що зберігалися до недавна в Ужгородській єпископській бібліотеці — в невідомий спосіб затратилися. Інші його писання як „Пять словес“ збереглися в Н. Т. ім. Ш. у Львові.

Михайло Оросвегувський, се, як догадується І. Панькевич, се той самий автор, що знаний під іменем Михайла Теодула як автор твору „Оборона върному чловеку“ (1692—1697).

Твори ті а особливо „Пять словес“ показують, що автор іх був обізнаний із сучасною полемічною українською літературою і цитує Лексикон Памви Беринди з р. 1627 „Маргарит“, виданий в Острозі, 1595, „Діоптру“ ігумена Віталія, видану в Євю 1612 р. „Літос“ Петра Могили і інші. Се є знов дальшим доказом тісної звязки Закарпаття із культурним життєм інших українських земель.

Для потреб церковно релігійних переписувано на південному Підкарпаттю чи мале число творів, що з'явилися друком в Галичині, Волині та на Придніпрянській Україні.

До найпопулярнійших належить неперечно „Зерцало Богословія“ Кирила Транквілюна Ставровецького, яке переховалося

в кількох рукописях XVII. і XVIII. в. і на яке покликаються також автори підкарпатських „Александрій“.

Тут треба згадати й деякі рукописні Збірники, що збереглися на Підкарпаттю і написані очевидно в Галичині н. пр. дуже за-мітний і цінний збірник з р. 1612, написаний мабуть в Самборі або збірник з р. 1708, написаний в Хирові, дальше Фанчиковське Євангеліє з р. 1577, переписане із видання Печерської Лаври, що належало колись до церкви Параклесії в галицькому місточку Болехові. У Фанчиковій зберігається і рукописний апостол з XVI. або XVII. в. З Галичини походить і Збірник з р. 1652, виданий проф. Вайнгартом, написаний Григоріем Прокоповичем Куйбідою із Стрия.

В галицькій часті Карпат було мабуть написане Березненське Учительне Євангеліє з XVI в.

Літописних записок маємо із Підкарпаття розмірно мало.

Мукачівську монастирську літопись, яку Краліцкий а за ім'ям Е. Сабов відносили до XV. в. (виїмки з неї надрукував Е. Сабов у христоматії 1893 р. сторона 184; М. Врабель надрукував її в головній основі в Ужгородській „Науці“ р. 1897—1898) — треба вважати за компіляцію написану не менше, як два століття пізнійше і закінчену аж у другій половині XIX. в.

Її автор, чи авторі, користувалися і давнішими джерелами часто безkritично або й із означеню метою, опираючись часто на неавтентичних грамотах і інших документах.

Ся літопись обіймає події від року 1399 і подає хронольгічні записи від р. 1458.

Її давня рукопись не дійшла, — бо й не могла дійти, до наших часів.

По довгих розслідах і розшукуваннях удалося мені дістати до рук лише копію її з другої половини XIX. в.

Послідна її записка відноситься до р. 1871 то є до року смерти протоігумена Олександра Галичковича.

Дуже цінну Гуцливську літопись із XVII.—XVIII. в. та початку XIX. в. (1660—1812) оголосив Янор Стрипський (Я. Біленський, в Записках Н. Т. Ш. том, 104 сторона 74—82).

У значній часті вибігають поза сферу церковних монастирських та релігійних інтересів пам'ятники белетристичної літератури.

Тут належать з одного боку підкарпатські перерібки старинних романів і повістів — а з другого боку збірники пісень і віршів так релігійного як і світського змісту.

До першої категорії належуть рукописі знаменитих романів „Александрія“ та „Варлаам і Йоасаф“.

Невзичайно замітні є рукописні тексти „Александрії“. До рукописі Ю. Жатковича, що описана Франком у „Карпаторуськім писменстві“ (записки Н. Т. Ш. Львів 1900) прибула ще опублікована Др. Панкевичем Тишівська „Александрія“ з початку XVIII. в. (Науковий зборник, Товариства „Просвіта“ в Ужгороді, I, р. 1922) — та описана тим самим автором Пістрялівська рукопись „Александрії“ з р. 1774.

Важна рукопись „Александрії“ з другої половини XVII. в. зберігається у мене.

Ті повісті переписувані на Підкарпаттю, се дальші докази тісних звязків тої країни з широким культурним світом.

Велику вагу для історії літератури мають рукописні збірки світських та духовних віршів Підкарпаття із XVII. до XVIII. в. опубліковані або описані І. Франком, В. Гнатюком, І. Стрипським, М. Возняком і іншими.

Три таки збірники пісень з XVII. та XVIII. в. удалися мені віднайти в часі моїх подорожей по Підкарпаттю, і я приготовлю їх опис і тексти до друку.

Замітити треба, що першу запись історичної народної пісні Підкарпаття оголосив чех Ян Благослав у своїй граматиці з р. 1571, то є пісню „Дунаю, Дунаю чemu смутен течеш“, про воєводу Стефана.

Ся пісня як і підкарпатська пісня про Клокочівський образ, що відноситься до облоги Відня Турками р. 1683 (перехована в рукописнім збірнику пісень з р. 1724, що виготовлений в Камінці в спіжськім комітаті), показує нам як ся забута країна відкликувалася на велике світові події.

Не стану тут переходити всіх рукописних засобів Підкарпаття.

Тих, що близце інтересувалися сею темою відсилаю до спеціальних праць І. Франка, В. Гнатюка, А. Петрова, І. Стрипського О. Колесси, І. Панкевича та інших а між ними і чеських дослідників Дра. Ф. Тіхого, проф. М. Вайнгарта Й. Вашіци.

Вже сей короткий, з огляду на час, огляд показав нам, яке богоцтво рукописних книг видало Підкарпаття почавши від XI. в.

Ся розмірно велика многота рукописних книг так цінних для нинішнього дослідника — се наслідок факту, що Підкарпаття не мало у відповідному часі друкарень, які моглиби заспокоювати його духові потреби.

Що йно коло половини XVII. в. засновано в Грушеві друкарню руську і волоську в якій надруковано між іншими, заходом Юрія Раковця першу волоську книжку, переклад Нового Завіту р. 1631—1638 (Ю. Жаткович — нарис історії Грушівського монастиря. Науковий Збірник присвячений М. Грушевському, Львів 1906, стор. 157).

На жаль не переховався ні один примірник книг, що вийшли із сеї друкарні як „Пентекостаріонъ“, „Молитвословъ“, „Букварь“.

Що такі книги існували на се маємо деякі вказівки в актах а найважніший доказ в акті з р. 1762, що зберігається в Лелешському монастирі де є згадка про „Пентекостаріон“, надрукований у Грушеві.

Підкарпатські Українці мусіли друкувати книги для своїх потреб у сусідніх землях.

I так в Тернаві (Nagy Szombat) коло Братісляви надруковано „Катехесисъ“ Йосифа де Камеліса р. 1698, (Примірник зберігається у Ужгородській єпіскопській бібліотеці та в Мукачівському монастирі), та „Букварь“ р. 1699.

В Тернаві надрукував єпіскоп Георгій Генадій Бизантій р. 1727 „Краткое припадковъ моральныхъ или мравныхъ собраніе“.

В Колошварі, в друкарні єзуїтської академії надруковано „Начало письменъ дѣтемъ“; р. 1746 твір М. Ольшавського в двох мовах — латинській і українській.

Ольшавський старається заложити друкарню в Мукачеві, але се їйому не вдається.

Р. 1754 засновує Ольшавський при помочі графа Каролі друкарню в Великім Каролі, 1754 р., де надруковано „Букварь“ і „Катехизісъ“. Друкарнею управляє священник, покликаний Ольшавським зі Львова.

Р. 1770 засновано друкарню для церковно-словянських друків у Відні під управою Йогана Льоренца Курцбека, де єпіскоп Брадач замовив „Азбуку“ і „Зборникъ“ для Підкарпаття. Але католицька духовна влада заборонила ті книжки (між іншими за „filioque“) стягнула їх до Кошиць де іх р. 1772 знищено так, що не дійшов до нас ні один примірник.

В друкарні Курцбека був мабуть надрукований „Урбарь“ XVIII. в., описаний проф. Петровим („Первый печатный памятникъ угроврussкаго нарѣчія“, С. Петербургъ 1908, „Сборникъ отдѣленія языка и словесности“, т. 84, стор. 101—109).

У Відні надруковано в XIX. в. „Русько-угорську граматику“ Івана Фогоросі, 1833 р., опісля „Церковну исторію“ Андрея Балудянського, 1851, дальнє збірник „Поздравленіе Русиновъ“ р. 1851—1852, де є твори Духновича, Нодя, Павловича і і.

У Відні друкаються у „Вѣстнику для Русиновъ австрійськоѣ державы“ твори Духновича, Гомичкова і і. Тут надркував р. 1851 Николай Нодь „Народныя пѣсни“ і „Память изъ одпуста добрымъ дѣтемъ“.

Пізніші спроби засновання друкарень на Підкарпаттю для церковно-словянських книг натрафляють на непереможні трудності, що спонукає друкувати книги в сусідніх землях.

Ще з початком XIX. в. друкує І. Кутка р. 1803 свій „Катехизисъ“ а єпископ Андрій Бачинський „Біблію“ р. 1804 в Будимі.

Там друкаються церковні бесіди М. Лучкая р. 1831 а р. 1830 його „Граматика“ („Grammatica Slavo-Ruthenorum“).

Там же виходить друком „Лѣствица“ Олександра Мигалича р. 1847, — і „Катехизисъ“ р. 1851 „Молитвенникъ“ 1854 Духновича та богато інших творів.

Значну частину своїх творів друкають визначні письменники Підкарпаття в Галичині.

І так Духновичів твір „Добродѣтель превышаетъ богатство“ надрукований в Перемишлі р. 1850. Його „Народная педагогія“ виходить у Львові 1857 р. Тут появлюються р. 1855—1856 проповіди С. Мустяновича, „Цвѣтный кошичокъ“ Яновича 1853 р. і і.

В Коломиї надруковано р. 1866 комедію Лопуха-Максимовича „Семейное празднество“.

Богато творів знаних письменників Підкарпаття як Духновича, Павловича, Краліцького і інших появляється в галицьких альманахах і періодичних часописях.

Щойно в другій половині XIX. в. засновано друкарню із церковно-словянськими і руськими т. зв. гражданськими черенкамі: Карла Єгера в Ужгороді, де з'явилася р. 1863 „Догматика“ Н. Гомичкова 1864 його „Мѣсяцесловъ“ а від р. 1867 друкується там тижневник „Свѣтъ“.

Такий стан був спричинений несказано важними умовами народно-культурного і політичного життя; важкою зморою ляг він на друкарську продукцію, на просвіту і письменство Підкарпаття.

Недостача друкарень спонукувала грамотних людей переписувати книги або спроваджувати їх із сусідніх або й дуже далеких словянських і несловянських земель.

Тою обставиною можемо пояснити факт, що на Підкарпаттю переховалися незвичайно цінні й рідкі словянські палеотипи вже з найдавнішого періоду розвитку словянського друкарства.

І так бачимо в Ужгородській епіскопській бібліотеці знаменитий краківський „Часословець“ з р. 1491. Швайпольта Фіоля — перший українсько-церковно-словянський друк.

З дальших незвичайно рідких палеотипій треба згадати довершені в сусідній Молдавії друки: „Четвероєвангеліс Филипа Молдов'яна“, р. 1546, — „Четвероєвангеліс“ Брашівське з р. 1565, — Сас Шебешьский Збірник з р. 1580. Книги ті зберігаються в епіскопській бібліотеці в Ужгороді.

В тій самій бібліотеці бачимо знамениті видання венецькі як: „Служебникъ“ Божидара Вуковича, Венеція р. 1519; „Сборникъ“ Божидара Вуковича, Венеція р. 1538; „Слѣдованая псалтирь“ Винкентія Вуковича, Венеція 1561.

Дальше бачимо тут палеотипії з інших земель, як „Тріодь Цвѣтная“ Стефана Скодрського, надрукована в Скодрі, 1563; — „Тріодь Цвѣтная“ надрукована в монастирі Мръкшина церква, р. 1566, Єромонахом Мардарієм.

На незвичайно тісні звязки південного Підкарпаття з рідним матірним пнем вказує велика многота цінних палеотипій, що друковані на українських землях. Тут належуть.

Острожська Біблія з р. 1581, яка зберігається на Підкарпатті в кількох примірниках, між іншими в епіскопській бібліотеці в Ужгороді, в церковній бібліотеці в Порошкові ужгородського комітату, в селі Бедевлі в Марамороші.

В Ужгородській епіскопській бібліотеці знаходимо дальше: Стратинський Служебник 1604; Стратинський Требник з р. 1606, Служебник, надрукований в Євю 1641; „Небо Новое“ Йоанікія Галятовського, Київ, 1665; „Златоустъ“ Острожський з р. 1595, „Маргаритъ“ Острожський з р. 1595; „Євангеліс Учительне“, видане Балабаном у Львові 1606; „Месія Правдивый“ Йоанікія Галятовського, видання Київської Печерської Лаври з р. 1669, „Ключъ разумѣнія“ Йоанікія Галятовського, виданий у Львові 1663 р.; „Мечъ духовный“ Лазаря Барановича, виданий у Київі, 1666 р.; „Тріодіонъ“, виданий у Київі 1627 р.; „Октоихъ“ вид. у Львові 1689 р.; „Народовѣщаніе“ Почайвське з р. 1768 і інші.

В бібліотеці Боронявського монастиря бачимо: „Тріодіонъ“ Львівський 1664; „Ключъ разумѣнія“ Галятовського видання Київське з р. 1659.

В Імстичівському монастирю знаходимо „Номоканонъ“ Михаїла Сльозки, Львів 1646; „Огородокъ“ Радивілівського 1676; Бесіди Івана Золотоустого з передмовою Захарії Копистенського, видання Київської Печерської Лаври 1624; „Народовъщаніе“ Почаївське, з р. 1778.

В бібліотеці Ужгородської духовної семінарії знаходимо: „Ключъ разумѣнія“ Йоанікія Галятовського Львівське видання з р. 1663.

В Березненському монастирі бачимо: відпис Служебника Київського видання Йова Борецького з р. 1626: „Служебникъ“ видання Київської Печерської Лаври з р. 1648; „Миръ съ Богомъ чоловѣку“ Інокентія Гізеля, видання Київської Печерської Лаври в р. 1661.

В монастирі в Марія Повч знаходимо: „Ключъ разумѣнія“ Йоанікія Галятовського, Київське видання з р. 1663, і Львівське видання з р. 1665; „Миръ съ Богомъ чоловѣку“ Гізеля, видання Печерської Лаври з р. 1661; „Огородокъ“ Радивілівського, видання Київське з року 1676; „Руно орошенное“ Івана Максимовича з року 1603.

Як бачимо є се поважні засоби цінних українських палеотипій.

Сей короткий огляд рукописів і палеотипій південного Підкарпаття, що обіймає лише найважніші прояви, показує нам, які цінні скарби переховала нам ся галузь українського народу.

Вона устоялася проти тисячлітного мадярського гнету, зберегла свої етнічні окремішності проявляючи іх в письменстві а рівночасно простягала руку по духову поживу до інших слов'янських і неслов'янських народів, користувалася іх книгами та сталася класичним тереном де перехрещувалися культурні впливи із Сходу і Заходу.

Ми бачили, що найстарші церковно-слов'янські памятники ішли тут ураз із Кирило-Методіївськими впливами із західних слов'янських земель із Моравії та Панонії.

Ті впливи проявляються теж і в „Словах Григорія Богослова“ з XI. в., де вони перехрещуються із українізмами, чехо-моравізмами та слабими польонізмами — діялектичними прикметами, що могли до сього памятника дістатися лише на західній частині українського південного Підкарпаття.

На звязь із старою чеською церковною традицією вказує „Реймське Євангеліє“.

Виразні західні латинські церковні впливи показує теж „Молитва на Дявола“ з XIII. в.

Церковні звязки з Молдавією та з південною Словянщиною проявляються з цілому ряді рукописів почавши від Мараморошської Грамоти з р. 1404 та Мукачівської пергамінової Псалтири XV. в. з молдавсько-волоською версією середньо-болгарської редакції.

Великі засоби латинських книг у бібліотеках Підкарпаття показують нам, як пильно слідили просвічені круги тої землі за розвитком західноєвропейського письменства, особливо церковно-теоліогічного.

Мадярська кормига налягла ледяною кригою на житті тої країни: спинювала її культурний розвій, не допускала засновання словянських друкарень а користуючися римсько-католицьким прозелітизмом нищила словянські рукописі й друки, (н. пр. книжки віденської друкарні Курцбека або твори Михайла Оросвегувського), накидала ураз із словянщиною поступенно мадярщину та полічила чимало мадяризмів в українських памятниках тої землі, почавши від XVI. в.

Супроти цього гнету боронилося Підкарпаття культурними звязками із словянськими землями а особливо з рідною сусідною Галичиною, Волиню та придніпрянськими землями України, спроваджуючи із сих земель рукописні та друковані книги.

Ся звязь проявляється вже почавши від XI в.

В цілій повноті виступає ся звязь із Київом у пергаміновім ужгородськім Півуставі XIV. в. — з часів Теодора Корятовича, де бачимо апострофи до київських святих угодників, овіяні поетичним полетом.

Сю саму прояву бачимо й пізнійше в XVI., XVII. та XVIII. в.

Авреоля, якою був в очах підкарпатських грамотів, окружений особливо Київський Печерський монастир причинилася в значній мірі до факту, що на Підкарпаттю збереглося таке велике число Київських палеотипій.

Ся авреоля проявилися і в записці на Ужгородському Учительному Євангелію (І. Франко, Карпаторуське письменство, стор. 11):

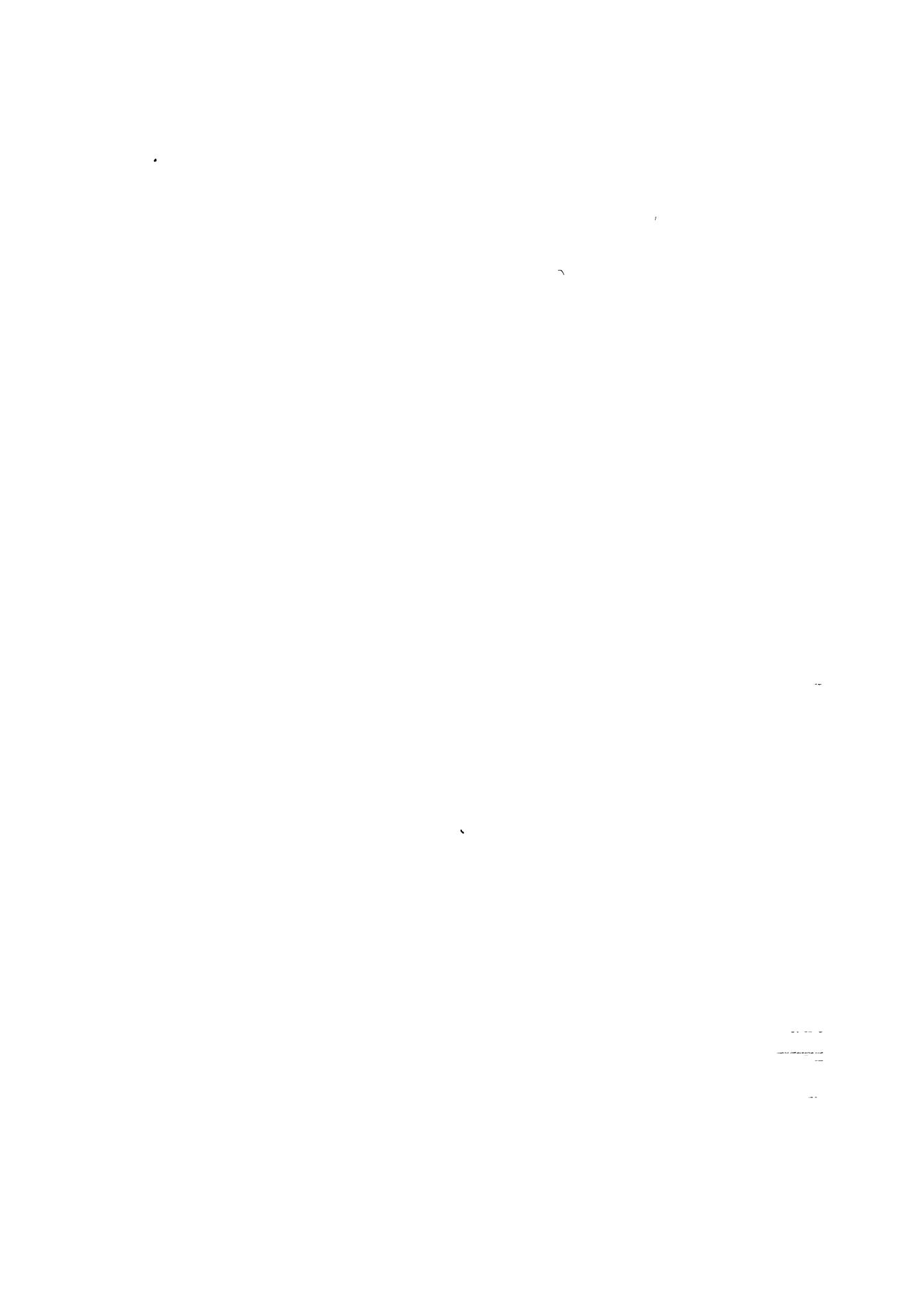
Высоко лѣтают орлове,
Киевскихъ пещеръ отцове.

Кінчу сей огляд, бажанням, щоби рукописним та палеотипним цінностям південного Підкарпаття була присвячена як найпильнійша увага дослідників та влади.

Зокрема-ж пропоную, щоби була заснована окріма велика центральна бібліотека й архів Підкарпаття, де зібрано-би всі ті розсипані скарби — та щоби була заснована й вивінована відповідними фондами окріма археографічна комісія, зложена з фахових палеографів, мовознавців та істориків, яка перевелаби зінвентаризовання та скатальогізовання рукописного й палеотипного матеріялу, зорганізуvala для сього наукові подорожі фахових учених та розпочала систематичну публікацію невиданих досі матеріалів і памятників сеї гарної, богатої, здатної до високої культури а крайно занедбаної словянської країни.

ПРОФ. ДР. ОЛЕКСАНДЕР КОЛЕССА.

LIVRES MANUSCRITS ET PALÉOTYPIQUES DE LA SUBCARPATHIE MERIDIONALE.

Situation géographique de la Subcarpathie. Liaison entre les cultures d'Orient et d'Occident.

Les plus anciens monuments écrits de l'onzième siècle. Influence de St. Cyrille et de Méthode vient immédiatement de la Moravie et de la Pannonie. Tchécomoravismes et ukraïnismes dans le monument écrit de l'onzième siècle: « Sermons de Grégoire de Nysse. » Influences occidentales dans quelques monuments écrits du XII—XIII s. s. Tradition de l'église de Kyiv dans le « Poloustav » du XIV s. d'Oujgorod. Relations avec la culture et l'église de Moldavie et des pays slaves meridionaux. Manuscrits du XV—XVII s. s. de la version Moldavo-Valaque de la rédaction Bulgare depuis de Décret de Marmarache de 1404 et de Psautier parchemin de Moukačevo du XV s.

Importance au point de vue de la culture du grand nombre des livres latins dans les bibliothèques de la Subcarpathie meridionale.

Monuments écrits de la rédaction ukraïnienne du XVI—XVII s. s. Influence de la langue vivante populaire vers la littérature. Influence de la réforme. Littérature polemique. Evangiles instructifs. Recueils. Transcription des livres paléotypiques de la Galicie, de la Volynie et de Kyiv. Chroniques.

Monuments de la littérature apocryphe. Anciens romans et nouvelles. Recueils des chansons du XVII—XVIII s. s.

Livres paléotypiques. L'imprimerie de Hrouchiv. L'insuffisance des imprimeries en Subcarpathie. Grand nombre des livres écrits en comparaison du nombre des livres imprimés.

Imprimés de Ternava, de Kolochvar, de Vienne, de Boudime (Buda-Pest). Le « Bréviaire » (Časoslovec) de Cracovie de 1441. Paléotypes de Venise, de Scodari, de Brachiv, de Sas-Chebesz.

Résultats de l'oppression magyare. Difficultés dans l'organisation des imprimeries. Destruction des manuscrits et des livres imprimés non catoliques.

Défense de la Subcarpathie contre l'oppression magyare à l'aide des relations avec la culture des pays slaves, particulièrement avec la Galicie voisine, la Volynie et d'autres provinces de l'Ukraine. Grand nombre des paléotypies de ces provinces de l'Ukraine et principalement de Kyiv. Prestige du Monastère de Petchère de Kyiv.

PROPOSITIONS.

1. On devrait créer une grande bibliothèque centrale et archives de la Subcarpathie, dans lesquelles doivent être reunies tous les trésors en écrit et paléotypiques de ce pays.

2. On devrait organiser et pourvoir de fonds une Commission archéographique spéciale des paléographes professionnels, des linguistes et des historiens dans les but de dresser un inventaire et un catalogue de tous les matériaux écrits et paléotypiques ainsi que d'organiser de voyages scientifique des savants spécialistes en commençant de publier systématiquement les monuments écrits de la Subcarpathie.

Prof. Dr. ALEXANDRE KOLESSA.

34444

BN - IB
Zakł. Dokum. Księgozna

Новійші праці Олекса

Південно-волинське Городище і городицькі рукописні памятники XII—XVI в.

I. Городище і городицькі рукописі XII—XVI в.

II. Городицький Апостол XII в.

III. Городицькі пергамінові листки Євангелія з XII—XIII в.

Науковий Збірник Українського Університету в Празі т. I. стор. 23—65.
+ 3 палеографічні фототипні таблиці. (Окрема відбитка стор. 1—45
+ 3 палеогр. табл.) в Празі 1923.

IV. Городицьке Євангеліє XII—XIII в.

Ювілейний Збірник Українського Університету в Празі присвячений
п. президентові Ч. С. Респ. Т. Г. Масарикові для вшанування 75-их
роковин його народження — стор. 406—432 + 3 палеографічні знимки,
+ 1 палеографічна таблиця.

Погляд на історію української мови.

Український В. Університет в Празі в роках 1921—22. стор. 23—63.
(Окр. відбитка 1—43). В Празі 1924.

Погляд на історію українсько-чеських взаємин від X до XX в.

Український В. Університет в Празі в роках 1921—22. стор. 6—19.
(Окр. відб. стор. 1—16). В Празі 1924.

Ужгородський „Полустав“ у пергаміновій рукописі XIV в.

Ювілейний Збірник Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові,
в п'ятьдесятліття основання (1873—1923). Львів 1925. стор. 1—59 +
5 фототипних знимків + 3 палеографічні таблиці.

Bibliography of the Ukrainian Language.

Supplied by Professor A. Kolessa of the Ukrainian University of Prague.
The Slavonic Review. Vol. V. No. 18. London 1926.

Головні напрями й методи в розслідах українського фольклору

Окрема відбитка із збірника з'їзду словянських географів і етнографів
у Празі 1924 р. (стор. 319—329).

Рукописні й палеотипні книги південного Підкарпаття.

Окрема відбитка з книги: „Protokol mezinárodního sjezdu knihovniské
v Praze r. 1924“ (стор. 1—16).

Генеза української новітньої повісті.

Інавгураційний виклад. Окр. відбитка з книги: Український Університет
в Празі в р. 1921—1926. (стор. 183—208).

